

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

Тема: Византија и Србија у првој половини XV века

Ментор:

Проф.др Радивој Радић

Кандидат:

Бојана Теофиловић

Септембар 2019.

Садржај

Списак скраћеница.....	3
Увод.....	5
I Од Марице до Ангоре	7
II Време деспота Стефана Лазаревића.....	14
III Време деспота Ђурађа Бранковића.....	26
IV Византија-Царство на издисају.....	43
V Закључак.....	49
Извори и литература.....	50

Списак скраћеница

Извори:

- Сфранцес, Хроника Георгије Сфранцес, Хроника-Пад византијског царства, приредио М. Станковић, Београд 2011.
- Константин, Житије Константин Филозоф, Повест о словима (сказаније о писменех)-Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11. приредила Гордана Јовановић, Београд 1989.

Литература:

- Ђурић, Сумрак Иван Ђурић, Сумрак Византије, *Време цара Јована VIII Палеолога*, 1392-1448, Загреб 1989.
- Зрви, 26 Зборник радова византолошког института 26, Београд 1987.
- Историја српског народа
II Историја српског народа II, група аутора, Београд 1982.
- Николић, Византија Маја Николић, Византијски писци о Србији, Београд 2010.
- Никол, Бесмртни Доналд Никол, Бесмртни цар, Београд 1997.
- Острогорски, Историја Георгије Острогорски, Историја Византије, Београд 1998.

Пурковић, Кнез и деспот	Миодраг Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978.
Рансиман, Пад	Стивен Рансиман, Пад Цариграда 1453, Нови Сад 2006.
Спремић, Деспот Ђурађ	Момчило Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994.
Ћирковић, Срби	Сима Ћирковић, Срби у средњем веку, Београд 1995.
Ћирковић, Успони и падови	Сима Ћирковић, Успони и падови у средњем веку, Горњи Милановац-Београд 1996.
Ћоровић, Историја Срба	Владимир Ћоровић, Историја Срба, Београд 1989.
Ферјанчић, Деспоти	Божидар Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960.
Ферјанчић, Византија и Јужни Словени	Божидар Ферјанчић, Византија и Јужни Словени, Београд 1966.

Увод

Крајем 14. и почетком 15. века хришћанске државе на Балкану западају у феудалну анархију. Доласком Турака и њиховом сталном експанзијом на подручју Балкана из корена се мења однос снага на полуострву. Разједињене балканске државице једна за другом потпадају под турски сизеренитет немајући снаге за иоле озбиљнији отпор. Срби су у потрази за новим и јачим савезником седиште своје државе све више померали на север ка Угарској а Византија сведена само на своју престоницу и низ од неколико градова на обали Тракије уз Мраморно море и на црноморској обали до Месемврије на северу, Солун са предграђима, неколико малих острва и Пелопонез, беспомоћно је очекивала коначни турски напад.

Овим радом покушаћу да сагледам прилике у Србији и Византији у првој половини 15. века, дакле у време кад су и једна и друга држава већ одавно премашиле свој зенит, а нестанком непосредног контакта на граници и њихови односи већ одавно нису били тако интензивни. Они су тада попримили сасвим нову димензију чију ћу суштину кроз преглед прилика у обе државе покушати да прикажем. Да би смо схватили природу тих односа као и околности које су их учиниле таквима у првом делу рада ћу се осврнути на догађаје у другој половини 14. и почетком 15. века који су довели до тога да некада моћна царства дозволе да о њиховој даљој судбини и опстанку одлучује трећа страна оличена у страшном османлијском освајачу. Од извора који су ми помогли у изради овог рада посебно треба истаћи дело Константина Филозофа, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића*¹, незаобилазну литературу везану за период владавине кнеза и деспота Стефана као и *Хронику– Пад византијског царства*²,

¹ Константин Филозоф, Повест о словима (сказаније о писменех)-Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11. приредила Гордана Јовановић, Београд 1989.

² Георгије Сфранцес, Хроника-Пад византијског царства, приредио М. Станковић, Београд 2011.

Георгија Сфранцеса. Комбиновањем различите релевантне литературе, у првом реду дела *Деспот Ђурађ и његово време*³, затим дела *Пад Цариграда 1453*.⁴ и рада Божидара Ферјанчића *Византинци у Србији прве половине XV века* објављеног у *Зборнику радова византолошког института 26*,⁵ настојаћу да догађаје који су обележили задњих педесетак година постојања и једне и друге државе прикажем из више углова како би стекли што објективнију слику о том мутном периоду испуњеном ратовима, унутрашњим превирањима и личним сукобима.

³ Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.

⁴ Стивен Рансиман, *Пад Цариграда 1453*, Нови Сад 2006.

⁵ *Зборник радова византолошког института 26*, Београд 1987.

I Од Марице до Ангоре

Убрзана феудална дезинтеграција царства, након смрти цара Душана, доводи до тога да многи српски крупни и ситни феудалци у борби за своје обласне интересе угрозе јединство српских земаља и континуитет српске државности запостављајући притом нову опасност која је долазила са истока. Ступивши на европско тло (1352, 1354.) Турци Османлије су намерили ту и да остану, ширећи своју власт, потчињавајући градове Дидимотику, Једрене и Пловдив. Они су током 1364/65. постали непосредни суседи територије деспота Угљеше, брата краља Вукашина, савладара цара Уроша V.⁶

Свестан опасности која му прети он се спрема за рат настојећи да обезбеди свехришћанску подршку па осуђујући поступке цара Душана (крунисање за цара и постављање патријарха) успева да изглади спор са Цариградском црквом рачунајући на подршку Византије. Међутим, та помоћ, као и помоћ великог дела српских обласних господара, изузимајући његовог брата краља Вукашина, изостаје. У септембру 1371. Вукашин и Угљеша су са великом војском кренули на Турке али су код Черномена, на реци Марици, доживели катастрофалан пораз и обојица погинули.⁷

Последице Маричке битке биле су катастрофалне. Био је то почетак освајања територија Српског царства од стране Османлија. Овим поразом области на југоистоку царства су изгубиле независност, а наследници пораженог Вукашина као и браћа Драгаши и бугарски цар постали су турски вазали. Ова битка је можда најпогубније последице имала по Византијско царство. Иако је Манојло (солунски деспот, потоњи цар), искористивши пометњу, упао из Солуна на територију погинулог Угљеше и привремено запосео Сер новембра 1371. и задржао га наредних десетак година, ипак је Византија непосредно након Маричке битке постала вазал Османлијског царства и обавезала се да му плаћа данак и даје војну помоћ.⁸ Недуго после Маричке битке умире и цар Урош V,

⁶ Ћирковић, Срби, 163.

⁷ Ћирковић, Срби, 164,165.

⁸ Острогорски, Историја, 502, 503; Ћирковић, Срби, 164,166; Историја српског народа II, 9.

задњи из лозе Немањића. Српско царство тиме и формално престаје да постоји. Током наредних година ојачало племство преузима водећу улогу у земљи и дели је на више властеоских области. Временом се број тих области смањује али се њихове површине повећавају. Једна од њих тзв. Моравска Србија кнеза Лазара ће наредних година посебно ојачати а он постати актером једне од кључних битака у историји не само српског народа, Косовске битке.⁹

Осамдесетих година 14. века Турци знатно проширују своја дејства. 1383. заузимају град Сер, некадашњу престоницу деспота Угљеше Мрњавчевића, али се ту не заустављају већ се њихове чете залећу и у удаљене крајеве у залећу Јадранског и Јонског мора. 1385. нападају и земљу Балшића а 1386. први пут упадају у Босну да би то поновили и 1388. када су, додуше, код Билеће поражени од босанске војске под вођством војводе Влатка Вукотића. У међувремену су после дуге опсаде 1387. освојили и Солун.¹⁰ Ни земље кнеза Лазара нису биле поштеђене па до првог окршаја са Турцима долази 1381. на Дубравници код Параћина где су их властела Цреп и Витомир разбили. Нешто озбиљнији напад је био поход султана Мурата 1386. када је српска војска предвођена кнезом Лазаром победила непријатеља код Плочника. Порази код Билеће и Плочника натерали су султана да се озбиљније припреми за рат.¹¹

Султан Мурат је извршио обимне припреме за рат. Позвани су одреди из свих делова државе укључујући и вазалне чете чији се тачан број не може утврдити јер поузданих извора о броју војника нема. С друге стране кнез Лазар је на располагању имао знатно мању војну силу. Његовом позиву одазвао се највећи број племства, Вук Бранковић се придружио кнезу као и многи познати великаши тог доба а одред под вођством свог најбољег војсковође, Влатка Вуковића, послао је и краљ Твртко I. До коначне битке долази 15.(28.) јуна, на Видовдан, на Гази Местану, узвишици у близини Приштине.¹² Исход битке је током времена различито тумачен. Најстарији извори бележе или победу Срба или нерешен исход али су сви ти извори настали ван територија државе кнеза

⁹ Kalić, 10, 26-28.

¹⁰ Калић, Срби, 54.

¹¹ Калић, Срби, 54,55.

¹² Исто, 58, 60.

Лазара. Смрт султана Мурата и наредба његовог наследника Бајазита да се повуче са бојишта свакако иду у прилог тој чињеници.¹³ На другој страни, чињеница да су и српски губици били огромни, да је погинуо и кнез Лазар, те да се Србија као знатно мања држава, и по обиму и по броју становника, није могла опоравити а Лазареви наследници признали султана Бајазита за врховног господара оставља сасвим реалну могућност да је исход био и другачији.¹⁴ Без обзира на војнички исход битке на Косову, Србија се одмах нашла у тешком положају.

Највиђенији српски племићи изгинули су у боју па је самим тиме и читава структура властeosког друштва, која је давала печат феудалном поретку, била веома оштећена. Србија више није имала ни војних снага које би могле озбиљније бранити земљу.¹⁵

Прилике су утолико биле опасније јер кнез Лазар за собом није оставио пунолетног наследника. Старији његов син, Стефан, имао је у том тренутку дванаест година а Вук је био још млађи. Ипак била су потребна решења за све сукобе који су искрсли после његове смрти, како у земљи тако и на њеним границама. У њихово име послове преузима удовица кнеза Лазара, кнегиња Милица, одлучна и способна жена, која је као потомак династије Немањића, уживала у народу велики углед. У таквим околностима, уз подршку архијереја Српске православне цркве и патријарха Спиридона (пре 11. августа 1389.) донета је важна одлука. Одлучено је да се преговара са новим султаном Бајазитом, и да се потражи споразум са њим. Појединости тих преговора нису познате али је извесно да су окончани у првој половини 1390. и да је Србија, као некад Византија, признала врховну власт турског султана обавезујући се на плаћање трибута и давање чета за учешће у рату на страни Турака. Уз то, према устаљеној пракси, уговорен је и династички брак, односно да се Оливера, најмлађа кћи кнегиње Милице, упути Бајазиту што је нешто касније и учињено. Србија је постала турска вазална кнежевина.¹⁶

Четрнаести век за Византију је био доба политичких пораза. Неколико деценија, а

¹³ Калић, Срби, 62.

¹⁴ Историја српског народа II, 45.

¹⁵ Калић, Срби, 65.

¹⁶ Исто 67.

нарочито средином века, изгледало је да ће моћна српска краљевина, потоња царевина освојити цело царство. Дошло је до низа грађанских ратова двадесетих и четрдесетих година 14. века који су царству одузели последњу животну снагу. У унутрашње борбе у Византији умешале су се, у много већем обиму, стране силе а борба политичких струја поштрила се социјалним сукобима и верским расправама. Епидемија куге 1347. однела је готово трећину становништва.¹⁷ Турци су искористили метеж у Византији и на Балкану да пређу у Европу и продирући све дубље, поткрај века стигли до Дунава а Византија се нашла потпуно окружена територијама под њиховом влашћу. Од царства су преостали само Цариград и низ од неколико градова на обали Тракије уз Мраморно море и на црноморској обали до Месемврије на северу, Солун са предграђима, неколико малих острва и Пелопонез, где су морејски деспоти, из млађе гране царске куће, имали извесних ситних успеха у поновном задобијању територије коју су држали Франци. Неки латински поседи и колоније с муком су се одржали у Грчкој и на грчким острвима. Фирентинске војводе још су владале у Атини, а веронски кнезови у Егејском архипелагу. Све друго било је у турским рукама. Ипак ово раздобље политичког пропадања није утицало на културу која је, чини се била живља и плодноснија него у било којем другом периоду византијске историје. Уметнички и интелектуално ера Палеолога, последњих византијских царева, била је фантастична.¹⁸

Ове трагичне остатке некада моћног царства наследио је 1391. од свог оца, Јована V, цар Манојло II. Манојло II, иако и сам једна од најтрагичнијих фигура тог доба, био је цар достојан поштовања. Вишеструко образован и даровит човек, упркос понижавајућем положају који му је као турском вазалу био наметнут на султановом двору (чак је морао и да учествује и у војним походима Турака против византијске Филадельфије и да помогне у освајању последњег византијског града у Малој Азији), његово држање је уливало поштовање и међу самим Турцима. Кажу да је Бајазит једном рекао о њему: „Ко не би знао да је он цар, одмах би по његовој појави познао да је цар”.¹⁹

¹⁷ Острогорски, Историја, 476.

¹⁸ Рансиман, Пад Цариграда, 5,6.

¹⁹ Острогорски, Историја, 508,509.

Сву суморност положаја у коме су се поред Византије налазила и већина јужнословенских земаља на Балкану, па и кнежевина Стефана Лазаревића најбоље су исказани приликом скупа вазала у Серу у зиму 1393-1394. године. Поред младог српског кнеза Стефана Лазаревића скупу су се одазвали византијски цар Манојло II Палеолог, његов савладар и синовац Јован VIII, царев брат морејски деспот Теодор Палеолог и господин Константин Драгаш. Састанак је изнео на видело немоћ и неслогу хришћанских господара потчињених султану, као и непосредне практичне намере султана Бајазита да у ширим размерама претвори вазалне кнежевине у своје земље. Последице овог састанка осетиле су се на читавом Балканском полуострву. Султан, не само да је успео да учврсти свој ауторитет у унутрашњости Балкана, него је јасно наговестио да се неће више задовољити уцењивањем и понижавањем својих цариградских, морејских и јужнословенских вазала већ ће прећи на отворена непријатељства.²⁰

Једва спасивши живу главу на том скупу (султан Бајазит наредио је да се сви вазали посеку али је у задњем моменту променио одлуку) за Манојла II и брата му Теодора I више није било дилеме. За њих више нема алтернативе и један и други крећу у отворени сукоб са Османлијама²¹, док српски вазали остају и даље верни султану учествујући потом у битки на Ровинама 1395. где живот, као турски вазали, губе Константин Драгаш и краљ Марко, син краља Вукашина. Битку на Ровинама Турци су изгубили али то није битније ослабило Бајазитову снагу, колико је пољуљало његов углед у западној Европи.

Вест о победи хришћана на западу је еуфорично дочекана и у таквој атмосфери поново оживљава идеја о новом крсташком рату против неверника којим би се турски освајач заувек протерао из Европе. Позиви за рат имали су одјека па се тако око угарског краља, Жигмунда, окупила војска феудалне господе из Немачке, Француске и Енглеске која је уз, Влашку савезничку војску појачана најамницима из више европских земаља. Византијски цар Манојло II, иако је склопио савез са Жигмундом, остао је неми посматрач у опкољеном Цариграду, а млетачка флота, на коју се такође рачунало, није могла да се укључи у операције на обалама Дунава. Веома велика војска (60-100000) људи прешла је

²⁰ Острогорски, Историја, 509.

²¹ Ђурић, Сумрак, 34

Дунав, освојила Видин и започела опсаду Никопоља. Султан Бајазит је похитао у помоћ и до коначног обрачуна долази 25. септембра 1396. Не познајући турски начин ратовања хришћанска војска бива разбијена, а према сведочанству једног савременика одлучујућу улогу у турској победи одиграо је кнез Стефан Лазаревић који се сударио са одредом краља Жигмунда и оборио угарску заставу.²² Илузија о могућем протеривању Османлија у само једном боју овим поразом била је потпуно распршена а западни владари, као и њихове српске и византијске колеге вратили су се својим свакодневним проблемима.

Кнез Стефан у току 1398. успева да у корену сасече заверу коју су против њега ковали поједини великаши, оптужујући га за сарадњу са Угрима иза султанових леђа, и да се уз помоћ мајке Милице не само оправда код Бајазита него да стекне још већу његову наклоност. Затечен Стефановим директним признањем и искреним кајањем, Бајазит, судећи по Константину Филозофу, не само да му опрашта већ му, готово очинским тоном даје савете:

"О мили! Шта си хтео да успеш са Угрима? Јер ја сам хтео земљу узети као своју. А шта ћеш ти тамо учинити? Ко је од оних који владају а (који) приклонише главу (пред) Угрима постигао што у своје господству? И поменуо је по имену бугарске царева и остале. "А ти, рече, будући са мном и ако идеш тамо где ја не идем. заиста се смућујеш. А ако идеш са мном где сам ја, не треба да се смућујеш. Ми смо владари, а ако ми не пођемо на друге, други на нас неће. Јер војском се најјача царства одржавају и шире. Тебе сада сматрам као најстаријег и вазљубенога сина и јављам пред свима - мојима и источнима? Јер ко је код мене у таквој части као ти? Ја сам већ у старости. Зато или ћу у боју или од болести умрети. А ти овако са мном живећи (у) времену ћеш тада добити. Многи моји синови устаће брат на брата и сваки од њих слаће ка теби молиоце за помоћ, или само за љубав, а не непријатељство. Дочекавши ово време, одржаћеш не само своје крајеве, него (освојићеш) и друге пределе око целе своје земље, и назваћеш се велики и преславни владар. И сада ћеш држати своју земљу у својој граници. Послушај мене и ја ћу ти казати шта треба да чиниш. Док сам ја у животу, потруди се и сатри своје силне и доведи на своју вољу, јер тада (после смрти моје) ћеш хтети и

²²Историја српског народа II, 54,58.

нећеш ништа успети. Зато било благородне, било ниште од својих људи издигни, и учини славнима те да заједно с тобом владају. А клетвенике све ућуткај и њима сличне".²³

Овај говор оставио је, изгледа на кнеза велики утисак и од тог момента се понаша управо на онај начин на који га Бајазит саветује. Са султаном живи у заиста добрим односима (за многе чак и сувише добрим), а и сам Бајазит се односи милостиво према њему. Сви односи са Угарском се прекидају. Истовремено Стефан јача војску у Србији и ставља све под своју контролу. Немилосрдно уклања све оне који изражавају било какав облик противљења његовом господству. Централизујући на тај начин власт изводи велике промене у властеоској хијерархији, чиме најважнији потпорни друштвени стуб своје државе поставља на здраве основе.

За то време Византија је имала других проблема. Последице скупа у Серу одмах су се осетиле. Већ у септембру 1394. султан почиње са незапамћеном опсадом Цариграда, решен да га овај пут заиста и освоји а упоредо са тиме креће и у освајање Пелопонеза.²⁴ Заједно са Турцима испод зидина Цариграда налазио се и Манојлов синовац, већ традиционално Бајазитов штићеник и претендент на престо Јован VII.²⁵

Криза је постајала све већа па су се византијски изасланици растрчали на све стране хришћанског света тражећи било какву помоћ. Међутим, било каква озбиљнија потпора је изостала, само је француски краљ Карло VI упутио 1000 људи под командом маршала Бусикоа. Храбри маршал је успео да се пробије до Цариграда и јуначки се борио са Турцима. На његов савет и у његовој пратњи цар Манојло II лично у децембру 1399. креће на запад да потражи помоћ, претходно се измиривши, такође уз његово посредовање, са синовцем Јованом VII коме након одласка предаје управу над Цариградом.²⁶ Наредне три године он ће обилазити дворове западне Европе и мада ће свуда бити добро дочекан и изазвати дивљење својом појавом, образовањем и наступом никаквих конкретних резултата у виду помоћи неће бити.

²³ Константин, Житије, 89.

²⁴ Ђурић, Сумрак, 67.

²⁵ Исто, 70.

²⁶ Острогорски, Историја, 514.

II Време деспота Стефана Лазаревића

На самом почетку 15.века новонастале прилике отварају нове перспективе покореним народима Балкана. Изненадни продор нових азијских освајача, Монгола, на простор Мале Азије изазвао је велике проблеме у Турском царству. Тимур (Гвоздени), Тимур Ленк, Ћопави или на западу познат као Тамерлан, човек који је, иако пореклом из једне бочне линије мале турске династије, успео да створи моћно царство које се могло поредити са Џингис-кановим, након потчињавања централне Азије, Златне Хорде у Русији, освојивши још 1380. Месопотамију и Сирију предузевши походе према Индији 1398. се већ после заузећа Багдада 1400. обрео у Малој Азији нападајући турске државице. Када су се монголском вођи Тимуру почели приклањати турски емири на том простору Турско царство је било принуђено да брани само језгро своје државе.²⁷ Султан Бајазит прекида опсаду Цариграда и са великом војском полази у сусрет новој опасности. До коначног обрачуна дошло је 28 .јула 1402. године код Ангоре. У бој су као турски вазали кренули Стефан и Вук Лазаревић као и синови Вука Бранковића, Ђурађ и Гргур, који су непосредно пре тога, почетком 1402. признали султанову власт и тако повратили део породичних добара. У жестоком окршају Бајазитова војска је тешко поражена а он сам је био заробљен и у ропству је и умро 8.марта 1403. У Тамерлановом ропству нашао се и Гргур Бранковић али је он касније ослобођен и недуго затим се замонашио, као и Стефанова сестра Оливера која је ослобођена након споразума српског посланика и монголског владара постигнутог нешто касније.²⁸

Кнез Стефан се посебно истакао у тој бици и три пута „јуришаше” да спаси султана *"А видећи где су многе десетине хиљада опколиле цара (Бајазита), неисказана множина, и (Стефан) хотећи га као ослободити, три пута улажаше у борбу, сасецајући и побеђујући. А када виде да се смањује број његове војске, врати се. Јер шта је могао и учинити у толиким тисућама и десетинама тисућа без божје воље! А (о) величини његове тадање*

²⁷ Николић, Византија ,37.

²⁸ Калић, Срби, 75; Историја српског народа II , 64,65.

победи сви су причали и доста је чувена"²⁹ али пошто није успео одлучио је да га остави и да се повуче. Стефан се са својом војском и братом Вуком враћао из битке преко Цариграда и извесно време се задржао у њему. Већ ту на првом делу свог пута наишао је на пријатеље и саговорнике за прилике које је битка код Ангоре изненада отворила. Новонастале прилике отварале су могућност за даљу сарадњу. Истовремено се у Цариграду нашао и његов сестрић Ђурађ Бранковић.³⁰

Срдачно је дочекан од стране Јована VII Палеолога који је у одсуству замењивао свог стрица Манојла II. *"Благочастиви кнез Стефан стигавши, дакле, у Царствујући град заједно са братом својим Вуком, од свију слушаше љубазне речи и (сви) мишљаху као да гледају у неко сунце."*³¹

У току његовог боравка вођени су разговори о браку са Јеленом, ћерком Франческа II Гатилузија, господара Лезбоса. Тим браком, уз титулу деспота коју је уз велике почести такође добио, он би се још чвршће везао за династију Палеолога. *"Овај, дакле, благочастиви Јован имао је не мало сукоба са становницима Галате (Ђеновљанима); када виде (Стефана) у Царствујућем граду, веселећи се са њим у царским (дворима) даде (му) венац деспотскога достојанства који беше сам себи исплео својим храбрим делима и добротрадалним подвизима"*.³²

У спољнополитичком смислу титула којом је Стефан дариван није за Византију имала никакав значај, јер византијски цар већ одавно није био суверен над Србијом, али је у унутрашње-политичком животу уздизала Лазаревиће изнад осталих феудалних породица у Србији.³³ Ипак титула деспота је ретко додељивана и као достојанство одмах иза царског примаоцу је доносила велику част. Прихватајући је, Стефан је наставио традицију државно правних схватања немањичке епохе. Углед који је Византија уживала, сматрало

²⁹ Константин, Житије, 93.

³⁰ Историја српског народа II, 65

³¹ Константин, Житије, 96.

³² Исто, 96.

³³ Ферјанчић, Деспоти, 182.

се да у хришћанској заједници народа она стоји на челу хијерархије држава као наследницу несталог Римског царства, већ одавно је надилазио њену политичку и сваку другу моћ. Најзад, примајући ту титулу Стефан је утирао пут самосталној политици Србије а први ослонац на том путу пронашао је баш у Цариграду.³⁴ Деспотско достојанство није додељено породици Лазаревић као наследна титула, већ само Стефану лично.³⁵

Стефан је, још у Цариграду, добио неке дојаве како његов сестрић Ђурађ Бранковић намерава да уз помоћ Сулејмана, Бајазитовог сина који је одмах после битке код Ангоре похитао у Европу да би у европском делу царства учврстио своју власт, присвоји неке његове земље. По свој прилици је Ђурађ хтео да поврати бар очеве области ако не и нешто више и да је, сматрајући Стефана кривцем за очеву судбину и гледајући у њему противника, говорио и радио против њега. С друге стране Србија није могла имати два господара. Могуће да је управо то био онај разлог који је њих довео у сукоб. Поносни Бранковићи нису хтели да имају деспота за господара, а опет деспот Стефан није желео да поред њега у Србији буде било ко самосталан. Енергичан, какав је био, Стефан је дао затворити Ђурађа у Цариграду, али се овај брзо ослободио и одмах отишао новом емиру. Изгледа да је у свом обраћању имао успеха јер је Сулејман изненада одлучио да му помогне иако пре тога није имао сукоба са Стефаном, који је чак имао подршку његовог оца. Турци су били кивни на Србе и вероватно са извесном сумњом да се нису довољно борили на њиховој страни, па су своје нерасположење показали кад се један српски одред враћао из Цариграда копненим путем у домовину. Код Черномена они су тај одред сачекали и сасекли. Бојећи се, да и њих не задеси иста судбина, Стефан и Вук нису хтели да иду копном у Србију, него су путовање наставили бродом.³⁶ Иако је журио кући, деспот је ипак свратио у Митилену код Франческа II Гатилузија, да би видео његову ћерку, односно своју будућу невесту. Ту се изгледа, срдачно дочекан, прилично задржао. *"А овај (таст) предузе (све) јер му се указа прилика да види светлу даницу у своме граду; и у овом најизабранијем и красном граду Митилени не беше места где га овај Катеолуз*

³⁴ Историја српског народа II, 65,66; Калић, Срби, 76.

³⁵ Ферјанчић, Деспоти, 182.

³⁶ Ђоровић, Историја Срба 2, 12.

није гостио, спремајући проводе и гозбе у својим баштама и вртovima уз клицање: Многаја лета, Владико, као што је обичај владалачком чину. Тада је овај превисоки (Стефан) о коме је реч, угледао и кћер овога владара, коју после узео за жену. Јер по матери је и ова нећака цару Мануилу, од кога се и господа и тај род називају Палеолози."³⁷

Највећи проблеми деспотови, испоставиће се то убрзо, потећи ће из његове најближе породице. Сукоб између Лазаревића и Бранковића који је тињао још од Косовске битке претио је да се сваког момента распламса. Управо то се и десило недуго после битке код Ангоре. Судар између две рођачке породице није се могао избећи. О овом догађају занимљив запис оставља нам Константин Филозоф:

"Сулејман (Бајазитов син), сазнавши шта је било са Стефаном и знајући да хоће да се врати и искрца негде у западним крајевима, сам пође ка тим крајевима са војском ... да би онемогућио пролаз Стефану. Али Бог одлучиваше боље о Стефану, да би се овај већма прославио. Јер деспот, кренувши лађом са острва Митилине, стиже у Арбанасе (тј. Зетско приморје). Ту га сретне са великом љубављу господар тих страна, његов зет. Овај арбанашки господар, по имену Ђурађ Страцимировић, беше узео Јелену сестру његову за жену, од које роди сина Балиу, који такође би господар те земље и сијаше сваким добрим делом. Притом Деспот је био обавестио о свом доласку и благочестиву госпођу матер своју, а и његов споменути зет даде му војске по могућности да га прати на путу. И тако се он приближавао пределима Српским, где је прва архиепископија Српска".³⁸

Са својом и зетовом војном пратњом, којој се успут придружила и војска коју му је у помоћ послала мајка Милица, Стефан је новембра 1402. године стигао на Косово, у близину Грачанице. Ту је већ стигла и Сулејманова војска са Ђурађем Бранковићем. Сукоб деспотов са Турцима и сестрићем на Косову десио се код села Трипоља недалеко од Грачанице, на Ваведење, 21. новембра 1402 године. Ону храброст којом је задивио људе и код Никопоља и код Ангоре, показао је Стефан у пуној мери и код Грачанице.³⁹

³⁷Константин, Житије, 96.

³⁸ Исто, 97.

³⁹ Пурковић, Кнез и деспот, 69.

"Јер дошавши на Косово, где беше и отац његов, и сазнавши да су(тамо) многи (Турци), раздели своју војску која је била са њим на два дела, као Јаков у старини, да ако један буде исечен, други да се спасе. Ако један брат падне, други ће благочестивом стаду пастир остати. А беше најхитније дошла и од његове матере војска, мада са извесним закашњењем и недовољно наоружана. Стефан даде већину војника свом брату Вуку, а сам са мањим делом пође у бој. Притом исмаилћанска војска била је подаље. Сам Стефан узиђе на један предео звани Грачанички, где са Турцима нађе Ђурђа Бранковића. Он веома храбро удари на њих: а ови, када га угледаше, повикаше један другоме: "Погледајте, погледајте Лазарева сина!" И одмах се дадоше у бекство. А деспот пак крвављаше десницу своју крвљу својих непријатеља. И тако сам гоњаше тисућу, и двојица гоњаху десетину тисућа. Од тада Турци ухватише од њега страх и трепет. А млађи брат његов Вук удари на свога сестрића Ђурђа, и хришћанска војска Ђурђева разбивши гоњаше га. А са Ђурђем сестрићем његовим (који је после био деспот свој Српској земљи), беше и неки исмаилћански велики војсковођа, ради надзиравања Ђурђево верности цару турском. После пак ове велике Грачаничке битке дођоше оба брата (Стефан и Вук) у свој град Ново Брдо, град заиста сребрни и златни. Један као победник, а други као побеђени. А благочестиви Стефан хотећи брата поучити ратној вештини, и жалећи због изгинулих војника, рече брату Вуку неке преке речи. Вук, пак, мало почекавши и нашавши згодно време, побеже ка Сулејману. А свеизбрана мати њихова (Милица), гонећи овога чак у пределе исмаилћанске, и не стигавши га није се могла вратити из исмаилћанских страна. Зато пође и к Сулејману, и измиривши га са благочестивим сином својим Стефаном, врати се натраг".⁴⁰

До превирања није дошло само у Србији. Пораз код Ангоре жестоко је уздрмао и Турско царство. Непуне четири године било је потребно да се покаже колико су пророчке речи султана Бајазита упућене, тада кнезу, Стефану 1388. биле тачне. Пораз код Ангоре отворио је десетогодишњи период унутрашњих сукоба између Бајазитових синова и тешко је уздрмао царство. Ипак хришћанска Европа није реаговала и изванредна прилика да се реши стална претња од Османлија је пропуштена. Ђеновљани, плашећи се за своју трговину, похитали су и да пошаљу посланство Тимуру и да дају бродове за превоз

⁴⁰Константин, Житије, 98, 99.

поражених турских војника из Азије у Европу. У страху да их Ђеновљани не изиграју, Млечани су властима својих колонија послали упутства да остану строго неутралне. Папство, у агонији због Велике шизме, није могло преузети вођство. Западне световне силе су памтиле страшни пораз код Никопоља, а свака од њих била је заокупљена нечим ближим. Угарски краљ Жигмунд(1387-1437), верујући да му више не прети опасност од Турака, упустио се у интриге у Немачкој, које ће му донети царску титулу на Западу. Цариград није био у непосредној опасности. Зашто би се сада због њега ико узнемиравао?⁴¹

С друге стране, иако је као верни вазал ратовао на њиховој страни, Стефана је јако обрадовала пропаст Турака. Дошао је у Цариград са најлепшим надама за будућност своје државе, примио је титулу деспота, руку царева свастике и пријатељство византијског цара са највећим одушевљењем, али о свему томе морао се разочарати чим је ногом крочио из њега. У самом Цариграду није било таквог оптимизма. Склапањем политичких споразума са претендентима на положај султана Византинци су покушавали да за себе прибаве што више користи и да се изборе за што значајније уступке. Византијски цар, Манојло II, управо се на вести о Бајазитовом поразу вративши са пута по Европи одмах се састао са најстаријим Бајазитовим сином, Сулејманом, који је након битке код Ангоре похитао у Европу да би се учврстио у том делу царства. Свестан да нови султан може бити само онај ко влада Малом Азијом, што је значило да ће он, уколико жели да буде тај нови султан, ускоро морати прећи тамо и покушати да скрши остале претенденте, пре поласка склопио је 1403.у Галипољу споразум са Византијом, Млещима, Ђеновом и Родосом. Византија је тим споразумом знатно поправила свој положај: ослободила се вазалне обавезе према Турцима, престала је да плаћа данак а чак је повратила и Солун и изгубљене градове на обали Мраморног мора.⁴²

Једна од тачки тог споразума односила се и на Србију иако деспот Стефан није највероватније присуствовао његовом потписивању. Било је предвиђено да „син Лазарев” као нови византијски пријатељ задржи своју земљу како је то и било у време Бајазита, уз

⁴¹ Рансиман, Пад Цариграда, 10.

⁴² Острогорски, Историја, 516, 517; Историја српског народа II, 69.

услов да плаћа данак и шаље помоћну војску султану када овај то буде захтевао, али без изричите обавезе да је и предводи.⁴³ Наредне године показаће и наличје овог споразума јер су њиме и Византинци и српски феудални господари били увучени у унутрашње борбе турских претендента које су пресудно утицале на ситуацију на Балкану.

Овај споразум Стефану није донео ништа. Вероватно једног од најмоћнијих владара на Балкану Сулејман је још увек сматрао својим вазалом који има исте оне обавезе према њему (Сулејману) као и према Бајазиту. Што је најгоре, према деспоту се тако односила и Европа, а посебно Византија на коју је у првом моменту деспот толико рачунао. Дакле, у деспотовом положају према Турцима није се ништа променило, а присутни европски преговарачи (међу њима и Византија) све су то кроз одредбе уговора потврдили. Било је очигледно да је деспот Стефан од Византије једноставно жртвован Турцима, све зарад њених тренутних интереса.

Он сам, свестан да ће тешко одржати своју власт, притиснут унутрашњим сукобима са Бранковићима које је подржавао султан Сулејман, одлучио је да потражи јачег савезника него што је то била ослабљена и војнички безначајна Византија.

Једина хришћанска сила у непосредној близини која би деспоту Стефану могла као савезник помоћи у борби против Турака била је краљевина Угарска. *"Када је ово чуо западни владалац (Сигисмунд), посла посланике како би склопио пријатељство (са Стефаном)".*⁴⁴

Деспот је још од раније био наклоњен сарадњи са Угарском и сада, кад се поново указала прилика, а ситуација била радикално другачија, јер Турска је сада била тек бледа сенка оне државе из времена Бајазита није му требало пуно времена да одлучи. *"А овај, када је нашао да је згодно време да буде друг овоме, прими љубочасно поклисара и угости колико треба, као што је имао обичај, и са посланицима утврди љубав".*⁴⁵

Крајем 1403. или почетком 1404., деспот Стефан постао је вазал угарског краља Жигмунда Луксембуршког (1387—1437) који му је заузврат доделио Београд и Мачву,

⁴³ Пурковић, Кнез и деспот, 73.

⁴⁴Константин, Житије, 100.

⁴⁵Исто,100.

чије су границе допирале до иза Ваљева и Сокола а касније и Сребреницу, важно рударско место у Босни, као и бројне поседе у самој Угарској. Њихов однос временом прерастао је у право пријатељство.⁴⁶

Тако појачана Србија служила је као главни заштитни бедем за саму Угарску, чије границе не би биле више излагане непосредним турским настрадајима.⁴⁷

Кад је добио Београд у своју власт деспот је тамо пренео своју престоницу, а сам је град утврдио, развио и унапредио у сваком правцу. Сав град опасан је рововима и имао је двоструке бедеме. Деспотов двор са кулама и осматрачницама био је, као средњевековни замкови, и град и дом. Горњи град имао је четвора врата, испред којих су на три стране били покретни мостови, а поред две јаке куле. У самом граду деспот је подигао митрополију и обновио велику цркву Успенија Богородичног. Велика болница у граду била је прва код нас, која је примала и лаике и у коју су долазили болесници из целе државе, нарочито лепрозни. Уз њу је однегован простран врт, а у њој сазидана црква Светог Николе. Да би се град још више развио деспот га је, по обичају мађарских краљева, направио слободним градом, а његове трговце ослободио је царине. Добио је за њега и повластице од мађарског краља и суседних локалних власти. Услед свега тога Београд је заиста процветао и постојао град великог значаја.⁴⁸

Иако је овим потезом успео да донекле ојача свој положај и прошири територије, прилике унутар земље нису се смиривале. Унутар-политичка превирања у Турској преливала су се и на Србију. Криза се нарочито заострила после смрти кнегиње Милице (монахиње Евгеније 1405). Крајем 1408. против Стефана устао је брат Вук и са Бранковићима, потражио помоћ од Турака. Већ следеће године беснео је унутрашњи рат, угарски помоћни одреди стизали су чак до Трепче и Приштине, али је деспот Стефан, ипак био присиљен да подели власт са братом, коме су припали јужни делови државне територије. *А они (Вук и Турци) прошавши опет још више крајева, дођоше чак и близу Београда и велико мноштво попленише и сву земљу упропастише. А када деспот виде где се догађа зло које не пролази, пристаде и раздели земљу са Вуком. И отада брат његов*

⁴⁶ Пурковић, Кнез и деспот, 74,75.

⁴⁷ Ђоровић, Историја Срба 2, 13.

⁴⁸ Исто, 13.

Вук, са одељеном му облашћу (испод Западне и Јужне Мораве) и са властелом која би са њиме, служаше Сулејману заједно са својим сестрићима (Бранковићима), који такође држаху сада своју отачаску земљу (на Косову). А деспот Стефан се пресели у одељени му део земље (од Западне и Велике Мораве до Дунава и Београда). Тако, када земља би раздељена, као неко олакшање би у проливању крви". ⁴⁹ Подељеност није дуго трајала, јер су средином 1410. током турских династичких борби погубљени и Вук Лазаревић и Лазар Бранковић, Ђурађев брат, од стране Мусе, брата и супарника Сулејмановог. Остали су живи још само деспот Стефан и његов сестрић Ђурађ растрзани турским међусобним борбама. Они су 1411. нашли пут за трајно измирење и повезивање две породице на тај начин што је Стефан, немајући своје деце, прогласио Ђурађа за свог наследника. Посредник у помирењу била је Ђурађева мајка а Стефанова сестра Мара, којој је засигурно овај сукоб најтеже и падао.⁵⁰ На велику Стефанову радост Ђурађ је стигао у јесен 1412. у Србију. Измирење сестрића и ујака није само њима донело олакшање већ и целој земљи.⁵¹

Недуго затим, 26. децембра 1414. Ђурађ се и оженио, изабраница је била Ирина (Јерина) Кантакузин, члан бивше византијске царске породице. Отац јој је био Теодор Кантакузин, по свој прилици син Матије Кантакузина чији је отац Јован VI Кантакузин био чувени византијски цар. У Србију је стигла Гркиња која не само да ће у њој остати до краја живота, већ ће бити запамћена боље него и једна друга средњовековна владарка.⁵²

Током свог војевања на страни једног од претендента, Мусе, Стефан се поново нашао испод зидина Цариграда. Борећи се на страни Мусе против Сулејмана, кога је подржавала Византија, Стефан се упркос томе, након пораза склонио у Цариград. Ту су надвладале старе савезничке везе и цар Манојло II није дозволио да турске династичке борбе поремете добре односе које је Византија већ имала са српским владаром. Приредио му је свечани дочек и том приликом му још једном, овај пут лично, подарио знаке деспотског

⁴⁹ Константин, Житије, 105.

⁵⁰ Ђирковић, Срби, 188; Спремић, Деспот Ђурађ, 61.

⁵¹ Пурковић, Кнез и деспот, 100.

⁵² Спремић, Деспот Ђурађ, 63,64.

достојанства.⁵³ *"Сличан беше упознао сличнога, када му по други пут даде и венац деспотскога достојанства; јер рече да Јован није био у пуној владалачкој власти."*⁵⁴

Оправдање за овај потез цар Манојло II нашао је у томе да у то време цар Јован VII није имао пуну царску власт тако да и његово даровање деспотског достојанства није имало пуну снагу. Желећи да то исправи цар Манојло II је поново Стефану доделио деспотско достојанство. Међутим карактер деспотске титуле је такав да искључује могућност да Стефан буде два пута крунисан деспотским венцем.⁵⁵

Биће да се овде радило о једном типично политичком потезу византијског цара који је покушавао да привуче деспота Стефана на своју страну. Византија није имала шта Стефану да понуди, сем високе титуле, а будући да ју је он већ добио измишља се разлог да оно прво даривање није било правоснажно.

Сукоби између Бајазитових наследника окончаће се нешто касније, 1413., када је коначну победу извојевао Мехмед потпомогнут од Византије и деспота Стефана, који су се овај пут нашли заједно и на правој страни.⁵⁶ Византија је Мехмеда са његовим трупама превезла бродовима из Мале Азије у Европу, тако да је сада било све спремно за одлучујући окршај са Мусом. *"И султан Мухамед подиже се са истока, а деспот Стефан са запада са својом војском, а још и са угарским великашима, босанским и напред поменутих исмаиљанским војводама"*.⁵⁷

Мехмед I (1413-1421) није заборавио уз чију је помоћ дошао на власт. Он се држао споразума са византијским царем и пре свега посветио је своје снаге унутрашњој обнови своје разорене државе. За време његове владавине византијско-османлијски односи остали су углавном непомућени.⁵⁸

Слично је било и са Србима. Од новог султана Стефан је добио град Копријан код

⁵³ Историја српског народа II, 83.

⁵⁴ Константин, Житије, 108.

⁵⁵ Ферјанчић, Деспоти, 184; Пурковић, Кнез и деспот, 93,94.

⁵⁶ Острогорски, Историја, 517.

⁵⁷ Константин, Житије, 116.

⁵⁸ Острогорски, Историја, 517.

Ниша, област око бугарске границе и још неке поседе. Ђурађ и он прихватили су вазалне обавезе према султану и тако су земљи обезбедили период мира.⁵⁹ Децембра 1414. деспот Стефан је оженио сестрића Ђурађа са Ирином (Јерином) Кантакузин, девојком из угледне византијске породице и рођаком самих Палеолога и тиме се још једном приближио Византији и хришћанском савезу.⁶⁰

Пуних осам година после овога, случај тако редак у нашој прошлости, Србија је, несметана ни од ког, уживала благодети мира и постала питома и мирно склониште за многе страдалнике из околних области. Аграрна земља лако се лечила па није чудно што је деспотовина, са својим богатим и плодним крајевима ускоро процвала и у материјалном погледу била потпуно сређена. Почето дело привредне и културне обнове могло се мирно наставити. На више страна у земљи никли су нови манастири, мање велелепни него они у држави Немањића, али ипак важни као нова културна средишта (Велуће, Тресије, Благовештење близу Ждрела, Винча и нарочито лепи декоративни Каленић). Деспот је нарочито развио и улепшао Београд и направио већ тада од њега у сваком погледу први град Србије. Културно и политички Србија одавно није боље стајала него у другом периоду Стефанове владавине.⁶¹

Смрћу султана Мехмеда 1421. завршава се тај период. На престо долази султан Мурат II. Након неколико година мира које су Срби добили на рачун тога што су га подржали као претендента, већ 1425. Турци поново нападају Србију.⁶² Истина, Византија се са тим проблемом суочила још 1422. из разлога што је после Мехмедове смрти подржала његовог противника, Мустафу, па је те године Мурат II опседао Цариград.⁶³

Већ 1423. Турци упадају у јужну Грчку и Византија је принуђена да наредне године, приликом склапања мира, поново постане турски вазал.⁶⁴ Поново Византинци, овај пут Јован VIII, син Манојла II и његов савладар, крећу на запад да траже помоћ.

⁵⁹ Историја српског народа II, 90.

⁶⁰ Ферјанчић, Византија и Јужни словени, 11.

⁶¹ Ђоровић, Историја Срба 2, 20.

⁶² Историја српског народа II, 212.

⁶³ Острогорски, Историја, 518.

⁶⁴ Исто, 519.

Приликом његовог боравка, током једне такве посете, на двору краља Жигмунда у Угарској долази до сусрета са деспотом Стефаном који се ту затекао. Изгледа да су том приликом уобличили неке планове, које је сам Жигмунд обелоданио током јуна 1424. у писму тамишком жупану Пипу од Озоре. Окупљање и преговори западних савезника текло је међутим доста споро. Њихов крај деспот Стефан није дочекао. 19. јула 1427. код места Главица (недалеко од данашњег Младеновца) умро је у својој педесетој години од срчане капи деспот Стефан Лазаревић.⁶⁵

⁶⁵ Калић, Срби, 112-114.

III Време деспота Ђурађа Бранковића

Деспота Стефана Лазаревића, који није имао деце, наследио је најближи сродник, сестрић Ђурађ Бранковић. Од 1412. године, када су се после грађанских ратова, како међу турским принчевима Османовићима, тако и међу Лазаревићима и Бранковићима, ујак и сестрић измирили, Ђурађ је био не само у присним односима са деспотом Стефаном, већ је, заступајући га у разним пословима, био и његов најближи сарадник. Поред дипломатских активности, деспот Стефан је 1423. године Ђурађу препустио ратовање против Венеције у Зети. Пошто је „ножна болест“ од које је патио узела маха, деспот Стефан је одлучио да, у духу немањићких традиција, на државном сабору одржаном у Сребреници, највероватније 1426. године, уз подршку Цркве и властеле, озваничи избор Ђурађа Бранковића за свог наследника, захтевајући од присутних да Ђурађу буду убудуће верни и признају га за господара, деспот је од њега тражио да очува континуитет његове дотадашње политике. Све појединости око наслеђа, које су се тицале даљег српско-угарског савезништва, којим је Србија практично штитила безбедност јужне угарске границе, али и обезбеђивала себи важну залеђину од Турака, дефинисао је чувени споразум у Тати, ретификован маја 1426. Овај споразум је предвиђао, да се по Стефановој смрти Ђурађ призна за његовог наследника и буде увршћен у ред угарског племства, с правом наслеђа Стефанових поседа у Угарској. Од Ђурађа се очекивало да заузврат обнови вазалски статус према Угарској и да по Стефановој смрти угарској круни врати градове Београд и Голубац, област Мачву и крајеве западно од Дрине, са изузећем Сребренице.⁶⁶

Ђурађ Бранковић преузима власт у врло тешким приликама и оне ће га пратити читавог живота. Србија се нашла између Угарске и Турске и сама угрожена ширењем власти Османлија. Млечани су већ држали добар део Приморја, спор са босанским краљем око Сребренице претио је да се претвори у отворен сукоб, са угарским краљем требало је спровести у дело уговор у Тати, што је подразумевало предати знатне делове Србије. Најтеже је било са Турцима. Још 1425. године у Србију је провалио султан Мурат II. Пошто се деспот Стефан у међувремену приближио краљу Жигмунду, у помоћ је стигла

⁶⁶ Николић, Византија, 89.

угарска војска коју је предводио тамишки жупан Пипо Спано од Озоре. Додуше деспот је успео да се привремено нагоди са Турцима, али је султан са силним пленом и робљем отишао из Србије. Ипак трајног мира није било тако да Турци већ крајем 1426. поново проваљују у Србију и током целе 1427. пљачкају по њој.⁶⁷ Турски напад који је почео те године опсадом Новог Брда претворио се у праву најезду. Турци су продрли у Поморавље и околне области пљачкајући и одводећи људе у ропство. Заузет је и Крушевац, стара српска престоница кнеза Лазара.⁶⁸

У таквим околностима Ђурађ је чинио колико је могао. Да би обезбедио подршку краља Жигмунда, он, поштујући уговор у Тати, крајем октобра или почетком новембра 1427. враћа Београд Угрима. Предаја Београда била је услов да краљ Жигмунд призна Ђурађа за новог српског владара.⁶⁹ Након тога краљ Жигмунд, са круном и осталим знацима краљевског достојанства, до којих је много држао, посадио се на престо и примио заклетву вазалске верности од Ђурађа, који је дошао „с барјацима и заставама“. Онда га је увео у чин „принцепса, војводе и деспота целе Рашке краљевине и Албаније“, предавши му, као знак власти, плашт, митру и мач. Тако је Ђурађ пристао на дужност „помоћи и савета“, коју је на западу сваки вазал дуговао своме сениору. Примљен је у ред угарских барона и признат заједно са законитим потомством за наследника деспота Стефана.⁷⁰

Пошто је признат с угарске стране, могао је рачунати да ће борба против Турака бити његова и Жигмундова ствар. Зато је споразум могао бити задовољан. То исто вреди и за краља, који је на тек склопљени уговор гледао из свога угла. Сматрао је и јавно обзнанио да је он (краљ Жигмунд) поставио Ђурађа за владара Србије, која је још једним споразумом постала Угарској подложна. Разумљиво, Србију је наводио у својој доста дугачкој владарској титули, у којој су помињане многе европске земље и области.⁷¹ С Турцима су ствари биле далеко сложеније. Султан Мурат II уопште није признавао Ђурађа за новог српског владара. Поручивао му је да Србија не припада њему, већ

⁶⁷ Спремић, Деспот Ђурађ, 90.

⁶⁸ Исто, 92.

⁶⁹ Исто, 93.

⁷⁰ Исто, 96.

⁷¹ Исто, 96.

Лазару и његовом сину Стефану, па да након Стефанове смрти треба да буде царева. Његов положај био је утолико тежи јер он није био син деспота Стефана па је у Једрену планирано да се Србија запоседне после смрти последњег Лазаревића. Из тих разлога постизање споразума са Муратом II било је прво и најважније питање за Ђурађа Бранковића. То је био основни услов да се одржи на престолу.⁷²

Још док су борбе око Новог Брда трајале, Ђурађ је упутио посланство султану. Тада започети преговори нешто касније су завршени пристанком Срба (који и нису могли да много бирају) на оно што су Турци тражили. Ђурађ је признао врховну власт султана и постао је вазал са обавезом плаћања харача који је 1433. године износио 50.000 дуката годишње. Данак је био већи него у време деспота Стефана који је за много пространију државу давао 40.000 дуката. У данак нису улазиле земље које су Турци запосели, Ниш, Крушевац и Голубац. Деспотовина је била мања него 1425 – 1427. године. Ђурађ се обавезао да ће слати помоћну војску од 3.000 коњаника под командом једног од својих синова. Обавезао се да Угрима неће дозволити прелаз преко своје земље како би се борили против Турака.⁷³ Српско-турски мир склопљен је до маја 1428. Турци су задржали већи део источне Србије, нишку област као и градове Крушевац и Голубац.⁷⁴

Иако је од краља Жигмунда уз титуле „принцепса и војводе“ добио титулу деспота Ђурађ се њоме није користио. Титулу деспота могли су доделити само византијски цареви, али је очигледно „западни владар“, како га је називао Константин Филозоф, у тим смутним временима узео себи за право да га назове деспотом. Српски владари поштовали су стари поредак, у коме је византијски цар имао првенство у односу на остале хришћанске владаре па је тако и Ђурађ себе потписивао само са „господин“⁷⁵, све док знаци деспотског достојанства нису стигли 1429. из Византије⁷⁶, посредством

⁷² Спремић, Деспот Ђурађ, 99,100.

⁷³ Исто, 100.

⁷⁴ Калић, Срби, 143.

⁷⁵ Спремић, Деспот Ђурађ, 97.

⁷⁶ Калић, Срби, 148.

изасланика цара Јована VIII Георгија Филантропина.⁷⁷

Његов син, Лазар, је браком са Јеленом, кћерком морејског деспота Томе Палеолога, децембра 1446. такође себи обезбедио деспотску титулу. Исти царев изасланик се овај пут заједно са невестом појавио на српском двору и Лазару, као рођаку породице Палеолог уручио знаке деспотског достојанства.⁷⁸

Током 1427. и 1428. Србија је изгубила важне градове, међу њима и две престонице, Крушевац и Београд. Остала је без државног и управног средишта а сам Ђурађ, притиснут двоструким вазалством, свестан да опстанак његове државе зависи увелико од односа двеју суседних сила, Угарске и Турске, у тим околностима доноси одлуку о изградњи нове српске престонице. Определио се за Смедерево, на обали Дунава, надомак Угарске. Утврђени двор, а затим и цео град нашао се тако на обали велике реке, раздвајајући непомирљиве противнике, Турке и Угре, где су Турци имали упориште у Голупцу а Угри у Београду.⁷⁹

Као и деспот Стефан, тако се и деспот Ђурађ определио да му се престоница налази на самој граници Угарске. Од ње је у случају невоље брзо могао добити помоћ или склонити се на њену територију. Смедеревски град представљао је највећу српску средњовековну тврђаву. Настајао је постепено уз велика материјална и људска одрицања. Његова изградња почела је тек после склапања мира са Турцима, највероватније пролећа 1428. За изградњу великог и тврдог града, поготову што је требало и да буде резиденција владара, било је потребно велико знање. Не зна се поуздано ко су биле архитекте али се претпоставља да је градитељ Смедерева био Јеринин брат, Георгије Кантакузин, човек великог знања и образовања који је неко време провео у служби морејског деспота Константина Палеолога, потоњег византијског цара. Изградњом нове српске престонице он је тај таленат и знање потврдио.⁸⁰

Овај податак треба узети са резервом, јер чињеница да се Георгије у време изградње Смедерева налазио у служби деспота Константина Палеолога, како многи историчари

⁷⁷ Ферјанчић, Деспоти, 188.

⁷⁸ Исто, 191.

⁷⁹ Калић, Срби, 143.

⁸⁰ Спремић, Деспот Ђурађ, 124.

сматрају, говори да се он тада није могао налазити у Србији. Ипак и ако као датум његовог доласка у Србију узмемо 1437.⁸¹,остаје могућност да је Иринин брат могао да гради утврђења и у каснијој историји Смедерева. Сасвим је извесно да је он у Србији боравио између 1453-1456. Претпоставља се да је умро између 1456-59.⁸²

Необичан облик тврђаве – неправилни троугао, одређен је самим положајем између две реке, али је неспорно да је под утицајем Кантакузина, који је израдио планове за изградњу тврђаве по узору на Цариград, у српско градитељство донет овај, за наша подручја несвакидашњи облик. Сама тврђава зидана је у византијском стилу, камени зидови поготову са дунавске стране шарани су квалитетним опекама. У периоду од 1428. до 1430. године изграђен је Мали град и ту је био смештен деспотов двор. Затим је изграђен Велики град који је штитио градско насеље које се развило уз њега. У Великом граду су се осим вароши са кућама налазили цркве, дућани, магацини, склониште за околно становништво. Испред зидина налазило се подграђе са зградама од дрвета. Нови град, као седиште владара и двора, убрзо је стекао и висок ранг у црквеној организацији. Смедерево после 1434. постаје седиште Браничевско-кучевске митрополије али и привредни центар са ковницом новца као и културно средиште.⁸³

Није само Георгије Кантакузин оставио трага у српској држави средином 15. века. Духовна блискост и заједнички страх пред неизвесном судбином резултирали су крајем 14. и почетком 15. века јачањем веза између Србије и Византије. Отварајући своје границе за све већи број византијских избеглица у Србији све више јача њихов утицај у области књижевности и културе. Посебно их је деспот Ђурађ, који је током читавог дугог и бурног живота био у блиским везама са Византинцима, радо примао и давао им високе положаје у својој држави. Преко жене Јерине (Ирине) која је потицала из царске породице Кантакузин стизали су њени Кантакузини. Најистакнутији међу њима био је њен брат, Тома, који је ступивши у деспотову службу стекао велико богатство. Имао је куће у Новом Брду и Сребреници а његов утицај на двору био је велики. Иако странац заузимао

⁸¹ Јован VIII се у то време поново спремао на пут за Италију и Константин је требало да га још једном замени као регент. Он је дошао у Цариград 24. септембра 1437. године; Никол, Бесмртни, 29.

⁸²Ферјанчић, Зрви 26, 199-201.

⁸³ Калић, Срби, 145,146; Спремић, Деспот Ђурађ, 126-128.

је положаје одмах иза деспотских. За њега је била јавна тајна да је изузетно подмитљив, али све му то није сметало да након Ђурађа и Јерине постане најјача личност у Србији.⁸⁴ Долазак Томе Кантакузина у Србију може се повезати са општим приликама у остацима Византијског царства. Године 1430. Турци су коначно освојили Солун, који су од 1423. године држали Млечани. Ирина Кантакузин, супруга деспота Ђурађа, потицала је из солунске гране великашке породице Кантакузин, па је природно претпоставити да је судбина Солуна битно утицала на судбину неких Ирининих блиских сродника. У *Историји српског народа* је такође забележено да је турско освајање Солуна оставило „снажан утисак у Србији“, као и да српски летописи бележе овај догађај, а да је тада деспот Ђурађ откупљивао и заробљенике. Осим тога наглашава се да су се после турског уласка у град хиљаде његових житеља вратиле, а да је међу њима било и оних које је откупио деспот Ђурађ.⁸⁵

Полазећи од ових вести о заробљеницима које је после турског освајања Солуна (1430) откупљивао деспот Ђурађ Бранковић, вероватно се чини да се тада у Србију запутио и Тома, брат Ирине Кантакузин, напуштајући град у коме је његова породица свила гнездо. Мало је вероватно да је њега откупио деспот Ђурађ Бранковић, већ да се он сам упутио у Србију, користећи предности непосредног сродства са женом тамошњег владара. Августа 1433. године неки Дубровчани наложили су посланицима да код деспота Ђурађа протестују због кућа које је у Новом Брду присвојио Тома. Овај први податак о Томи Кантакузину у Србији може разрешити неке важне ствари о месту његовог боравка. Тома је у Новом Брду присвојио куће неких Дубровчана, што свакако показује да је овде приспео нешто раније и макар се привремено настанио. Међутим, други подаци о Томи Кантакузину сведоче да се он није дуго задржао у Новом Брду, већ да је отишао у Смедерево на двор сеастре Ирине и зета деспота Ђурађа Бранковића.⁸⁶ Ништа мање успешан од њега, неколико година касније, није био ни Михаило Анђеловић, потомак, по свој прилици унук, кесара Алексија или Манојла Анђела Филантропина, последњих хришћанских владара Тесалије. Његов доста познатији брат био је Махмуд Анђеловић,

⁸⁴ Спремић, Деспот Ђурађ, 182.

⁸⁵ Ферјанчић, Зрви 26, 193.

⁸⁶ Исто, 193, 194.

који је ступио у турску службу и под султаном Мехмедом II био истакнути војсковођа, беглербег Румелије и велики везир.⁸⁷ Били су синови неког Михајла, сина кесара Алексија или Манојла Анђела Филантропина и мајке српкиње из Новог Брда. Он је под деспотом Ђурађем и његовим наследницима заузимао највише положаје; био је „велики челник”, „велики војвода”, чак и губернатор Рашке.⁸⁸

Ту је свакако од 18. Децембра 1446. била и Јелена Палеолог, ћерка деспота Мореје, Томе Палеолога и жена деспота Лазара Бранковића, трећег сина деспота Ђурађа.⁸⁹

Поред положаја на двору, Грци су вршили значајне дужности широм Србије. Још за време деспота Стефана цариник у Новом Брду био је Калојан Русота. Трговао је сребром и добро је зарађивао па га је Стефанов наследник, Ђурађ, примио и на двор. И његова деца су остала да раде у Новом Брду. Уз њих је широм Србије помињан велики број лица под именом Манојло, Комнин и Кантакузин за које се сигурно може тврдити да су били Грци. Живели су, углавном, по рударским местима и бавили се уносним пословима. Највише их је било у Новом Брду. Неки од ових мање познатих Грка помињу се као цариници, кнежеви, логотети, чак и као војводе, што значи да су заузимали значајне позиције у управи српске државе.⁹⁰

Деспот је покушавао, свестан снаге своје државе, да води политику која је била пријатељска и према Турцима и према Угрима. Он је желео да Србији обезбеди мир, спреман да плати и врло високу цену. Од Турака је зазирао свакако више, јер је добро видео да код њих превлађује офанзивни дух, а да су Мађари више у ставу одбране. Његову двоструку политику не карактерише вероватно ништа боље него удаја његових кћери на две сасвим противне стране. Ти бракови били су чисто политички. Деспот је преко њих хтео да ухвати везе са главним лицима и Турске и Угарске, а успео је удомити обе кћери захваљујући свом огромном богатству и миразу који је уза њих дао. Нарочито се за султана прича да је тражио, и добио, велик новац. У доста смушеној и оријенталски

⁸⁷ Ферјанчић, Зрви 26, 208-209.

⁸⁸ Историја српског народа II, 229.

⁸⁹ Ферјанчић, Зрви 26, 206.

⁹⁰ Историја српског народа II, 229.

обојеној хроници Ашик-паше Заде прича се како „Влк оглија (тј. Вуковић) посла дарова преко мере много". Прва је била удата Катарина (Кантакузина) 1433. за грофа Улриха Цељског, који је био братић Варваре, жене краља и цара Жигмунда, а син моћног Хермана II. Мара је дата, по свој прилици, у пролеће 1434. султану Мурату. Деспот је то веома тешко поднео али пошто је Мара имала тек петнаестак година венчање није одмах обављено, што је била привремена, али краткотрајна утеха за њега.⁹¹ Да би докрајчио рат и на југу своје државе деспот је 14. августа 1435. склопио мир и с Млечанима. И Република је желела тај мир, да би имала слободније руке у одбрани Албаније и Приморја од Турака.⁹²

Ипак положај српске државе зависио је у великој мери од међународних прилика и планова Угарске и Османског царства. Две државе су склопиле још један уговор о миру (1433), али је он био краткотрајан. Угарски краљ Жигмунд спроводио је војну реформу која је укључивала и ефикаснију одбрану од Турака. 1433. он је своја наслеђена и стечена владарска права увеличао царском круном Светог римског царства немачког народа, преуевши тако и неке нове дужности, међу њима и да хришћанску Европу брани од муслимана. Највећи терет нове војне организације усвојене на сабору у Братислави 1435.⁹³ и највеће обавезе у вези са тиме припале су српском деспоту Ђурађу и он их је прихватио.⁹⁴

Разуме се ове припреме нису остале без одјека у Турској. Од септембра 1435. Турци почињу са упадима у Угарску пљачкајући по Банату и Ердељу и с великим пленом и робљем враћају се преко Дунава. Сукоби ће се наставити и наредне две године.⁹⁵

У периоду од 1435. па све до 1437. године трају угарско-турски сукоби, али без учешћа Деспотовине. Додуше, деспот је одржавао сталне контакте са Жигмундом, али на томе се све завршавало. Сигурно је да његови контакти са Угарском, ма колико били тајни,

⁹¹ Спремић, Деспот Ђурађ, 182; Ћоровић, Историја Срба 2, 31.

⁹² Ћоровић, Историја Срба 2, 31

⁹³ Историја српског народа II, 243.

⁹⁴ Калић, Срби, 160.

⁹⁵ Историја српског народа II, 243.

никако нису могли остати тајна за Турке, али нису представљали ни неку посебну опасност. Но, тада долази до једног краткотрајног угарског похода са великим последицама. Цар Жигмунд је већ увелико размишљао о противнападу и одмазди на турској територији и средином 1437. године Угарска војска прелази Дунав код Пожежене и упада у онај део Србије коју су држали Турци. Поход је ишао веома брзо, највише због изненађења, тако да је убрзо Крушевац спаљен. После само седам дана одлучили су Угри да се повуку и у журби су скратили пут тако што су прешли преко Деспотовине. Иако је постојао договор између Ђурађа и Жигмунда да ова војска ни у ком случају не улази у Деспотовину, војсковође у журби нису поштовали ово наређење. Прешавши преко Деспотовине Угри су стигли до Ковина и са тог места почели су да се пребацују преко Дунава. Највећи део војске се већ пребацио када су стигли и Турци који су ишли за њима. Битка је била на Годоминском пољу, а Угри, иако некомплетни, разбили су Турке и умало нису ухватили и њиховог вођу Али-бега. Ово је била прва крупнија победа Жигмундове војске над Турцима и он није пропустио прилику да се њоме похвали по целој Европи.⁹⁶

Овај поход угарске војске и војна победа, иако су трајали само седам дана, нису значиле ништа добро за Србију. Војска је страховито масакрирала српско становништво на које је наилазила и то без обзира да ли се оно налази на терену који контролишу Турци или у Деспотовини, тако да се Ђурађ могао запитати да ли му таква хришћанска помоћ уопште нешто значи. Овај поход је био управо оно што је Деспотовини донело пропаст. Султан Мурат II, љут због тога што су Угри користили Деспотовину при пребацивању својих трупа, што је било супротно склопљеном уговору са Ђурађом, одлучио је да се освети тако што је пустио да турске трупе уђу у Деспотовину и да несметано пљачкају. У опасности да изгуби земљу, деспот је почео да преговара са султаном и успео је до краја да га умилостиви тако што му је уступио Браничево које је уз Голубац постало значајно турско упориште на Дунаву. Недуго након овог похода, у децембру 1437. умро је цар Жигмунд.

Цара Жигмунда наследио је његов зет, аустријски војвода Алберт Хабсбуршки. Ова

⁹⁶ Историја српског народа II, 244.

⁹⁷ Исто, 244.

промена дала је, међу другим стварима, повода Турцима да се одлуче на крупније кораке. Они су знали да ће у Угарској доћи до извесних размирица, пошто нови краљ није био прихваћен од свих кругова у земљи, па су хтели да искористе те њихове унутрашње сукобе. У исто време, крајем 1437. године, отишли су византијски цар Јован VIII и патријарх Јосиф са великом пратњом у Италију, да преговарају с папом о црквеној унији и да, у исто време, траже и помоћ западних хришћана за борбу против Турака. Ти преговори потрајали су више од годину дана и довели су 6. јула 1439. до свечаног проглашења спајања источне и западне цркве у флорентинској катедрали. Турци су били обавештени о тој ствари и знали су добро њен политички значај. Стога су одлучили да нападну Угарску као главну силу која им је могла правити сметње. С њом заједно решили су да рашчисте ситуацију и у Србији, знајући да би и деспот у души био на страни хришћанске лиге и јер су им били сумњиви његови односи са Мађарима. Краљ Алберт је, одмах после крунисања, пожурио у Чешку, да тамо сузбија јаку опозицију против себе и да онемогући свог противкандидата Казимира, брата пољског краља. У Чешкој се задржао више од године дана. не обраћајући, природно, довољно потребне пажње јужним границама. Турци су то искористили и 1438. године ушли у Ердељ, пустошећи га. Друга Турска војска оперисала је у источној Србији, где је освојила Борач и Раваницу. Трећа војска продрла је у Босну све до Јајца, али то још нису били прави војнички подвизи, него више смели извиднички залети. Прави напад дошао је с пролећа 1439. Велика турска војска, под вођством самог султана, кренула је крајем априла 1439. на Србију. Деспот није успео да разувери султана у његовим сумњама, а није пристао ни да се придружи његовој војсци, ни да јој кроз Србију дозволи несметан пролаз. Срби тој војсци нису могли одолети; одржали су, у први мах, само Ново Брдо на југу и Смедерево на северу, које су бранили деспотов син Гргур и Тома Кантакузин. На Србију је, као турски вазал, напао и Степан Вукчић и опленио је неке њене југозападне области. Том приликом пала је у турске руке и Сребреница. Деспот је за то време прешао у Угарску да тражи помоћ, с уверењем да је треба добити пошто је страдао због ње. Краљ Алберт показивао је доиста воље да се одазове, али је имао много тешкоћа са незадовољном властелом у Угарској, која је налазила да је сад најпогоднији час да тражи ограничење краљевске власти и сузбијање немачког утицаја.⁹⁸

⁹⁸Ђоровић, Историја Срба 2, 333-334; Историја српског народа II, 245-246; Спремић, Деспот Ђурађ, 211-214.

Гргури и Тома добо су се држали. Одолевали су непријатељу, али не и глади, која је била све већа. На крају, морали су повести преговоре с нападачима. Браниоци су се одлучили на предају, јер су знали да, ако Турци на силу заузму град, биће таква пљачка коју ни султан не може спречити, јер је ратницима на то давао право исламски закон. Сви извори се слажу да је глад натерала на предају града. Зато Константин Михаиловић изричито наводи да је султан „глађу освојио град Смедерево“. Такође занимљив је његов податак где наводи да се Смедерево „добровољно покорило и предало радије Турцима него Угрима“. По уласку, освајачи су у први петак отклањали свечани намаз. Разместили су се у граду, који није тако оштећен да се у њему није могло живети. Само, они су освојене градове брзо претварали у исламска средишта источњачког типа. Судбину хришћанских богомоља везивали су за начин освајања града. Ако су се хришћани предали, задржавали су своје цркве; ако, пак, град освоје на јуриш, хришћани су губили то право. Понекад су, међутим, лако налазили повод да преузму неку цркву, ако им се посебно допадне. Османлијски писци наводе да је Мурат II наредио да се цркве у Смедереву претворе у џамије и да се у град доселе Турци, а за смедеревског санџакбега наименовао је скопског крајишника Исак-бега. Српски кулчари брзо су дочекали да виде како су њихови труд, патња и страдања били узалудни. Њихова клетва брзо је стигла градитеље.⁹⁹ Једино се Ново Брдо одупирало до 1441. Зета је остала ван главног попришта. Иако су борбе у Србији још понегде трајале, за највећи део српског народа почињале су страхоте ропства.¹⁰⁰

Након заузимања Смедерева, султан је „поклонио“ Гргуру већи део земље коју је раније поседовао његов деда Вук Бранковић под условом да му постане вазал и да му буде веран. Он је можда и сачувао неку власти, али само да пролећа 1441. године, када га је султан одвео у Турску и задржао код себе заједно са другим његовим братом Стефаном који се налазио код султана још од времена када је Мурат II склопио брак са његовом сестром Маром.¹⁰¹ Ту их је 8. маја 1441. ослепио а разлог томе могао би бити што је султан на неки начин дознао за њихову преписку са оцем, деспотом Ђурађем, кога су „потајно

⁹⁹ Спремић, Деспот Ђурађ, 214-215

¹⁰⁰ Калић, Срби, 160-161

¹⁰¹ Спремић, Деспот Ђурађ, 220.

обавештавали о свему што раде Турци“.¹⁰²

Деспот Ђурађ је још 1439., оставивши одбрану Смедерева у рукама најстаријег сина Гргура, пред турском најездом прешао у Угарску са намером да обезбеди помоћ. Међутим тешкоће у које је Угарска запала након изненадне смрти краља Алберта (27.10.1439.) угасиле су сваку наду да ће ту помоћ и добити. Убрзо су се распламсале борбе око престола. Племство се поделило око одлучивања о будућем владару, који је требало да ожени краљеву удовицу, Јелисавету. Кандидат је био и деспотов син Лазар али је на крају избор пао на пољског краља Владислава III .¹⁰³ Он је након тога почео да жустро сузбија противнике одузевши деспоту Ђурађу део добара и деспот се након тога повлачи у Зету покушавајући да одатле организује борбу против Турака. Када је султан открио да је деспот Ђурађ ступио у контакт са својим синовима у Турској, расписао је уцену за деспотову главу. Понудио је Баранима да предају деспота. Док су се они колебали између примамљивих султанових обећања и верности деспоту, деспот је крајем 1440. године напустио Зету и прешао на дубровачком броду из Бара у Будву. У Будви се међутим нашао убрзо у „крајној опасности“ и убрзо је кренуо за Дубровник.¹⁰⁴ Дубровачке власти биле су предусретљиве према српском деспоту и пружиле су му уточиште. То није било заборављено до краја владавине деспота Ђурађа, али примајући поново деспота, између Дубровачке републике и Порте су се у то време погоршали још више ионако лоши односи. Крајем маја 1441. године у Дубровник је стигло турски посланик Шехабедин и Иса-бега, Агуб, који је протествовао што је Република примила султановог непријатеља и вероватно је тражио да му се преда деспот. Дубровчани су одбили да предају деспота изјавивши да ће радије пропасти него погазити задату реч и изгубити добар глас. Додавали су да ће предати радије свој град него деспота и да би исто тако поступили и са султаном када би се нашао у деспотовом положају. Ипак вештим дипломатским поступцима, дубровачке власти су успеле да деспот, схвативши да без Угарске не може покренути рат против Турака, сам донесе одлуку о напуштању Дубровника, а не да га они

¹⁰² Спремић, Деспот Ђурађ, 251.

¹⁰³ Калић, Срби, 163.

¹⁰⁴ Спремић, Деспот Ђурађ, 251.

удаље из свог града.¹⁰⁵ Његов конвој је 26. јула 1441. напустио дубровачку луку и наставио даље ка северу. После неколико дана стигао је у Сењ и даље наставио копненим путем за Угарску.¹⁰⁶

Деспот Ђурађ је у августу стигао на своја имања иако су му она одузимана. Поред свега тога, Ђурађ је схватио да своју судбину мора везати за Угре. Зато је, иако седи старац, погнуо главу и покорио се голобрадом младићу који је носио угарску круну. Додуше, то понижење никада није заборавио, али је осећања морао да остави по страни и да пожури да упути посланство краљу, који је и сам био угрожен од Турака. Ту чињеницу је морао да искористи. Зато му је честитао добијање угарске круне и изразио своју верност. Деспотови посланици су краљу изразили деспотову радост што је дошао у Угарску, што је видео да су се угарски и пољски народ поново ујединили и како су Срби и Пољаци сродници по пореклу и језику и да то даје наду деспоту да ће се вратити на престо својих предака. Младог краља су дирнуле речи деспотових посланика и обећао им је да ће колико може оправдати наде које у њега полаже деспот. Пошто је преко посланика успоставио везу са краљем, отишао је и лично краљу Владиславу у Будим. После свечаног дочека и разговора, склопили су „вечни савез“. Измирењем краља Владислава I и деспота Ђурђа, деспоту су враћена одузета имања.¹⁰⁷

Убрзо после пада Новог Брда, Турци су поново почели да упадају у Угарску. У лето 1441. стигли су у Потисје и у Славонију. Попалили су, опљачкали и разорили многа насеља, а потом су се са огромним пленом највише у људству и стоци, повукли у Србију. Како је опасност из дана у дан постојала све већа, краљ Владислав је одбрану јужне границе поверио двојници својих најистакнутијих војсковођа: Јанку Хуњадију и Николи Илочком.¹⁰⁸ Ердељски војвода Јанко Хуњади више пута је победио Турке у Србији, Влашкој и Ердељу што је пробудило нове наде. Папа је позвао хришћане у нови крсташки рат па се у Уграској убрзо окупило 25 000 војника под вођством младог пољског-угарског

¹⁰⁵ Спремић, Деспот Ђурађ, 256-257.

¹⁰⁶ Исто, 260.

¹⁰⁷ Исто, 261-262.

¹⁰⁸ Историја српског народа II, 254.

краља Владислава III, Јанка Хуњадија и деспота Ђурађа Бранковића. Та војска искористила је Муратову заузетост ратом са емиром Караманије, прешла је у октобру 1443. Дунав код Смедерева, прошла кроз Србију и у близини Ниша победила Турке. Потом је продрла у Бугарску заузела Софију и кренула према Тракији где је турски отпор био јачи а јаки мразеви натерали су крсташе на повратак. При повлачењу она је још једном 1444. поразила Османлије. Изгледало је да је срећа Османлијама окренула леђа. Одједном су се нашли у дефанзиви и то на неколико страна. У Албанији, где се већ више година ширио устанак, дигао се храбри Скендербег, и под његовим вођством борба за ослобођење добила је нов замах. Дуже време (1443-1468) водио је Скендербег, као „капетан Албаније“ против надмоћне османлијске силе јуначку борбу, која је у читавом хришћанском свету изазивала дивљење и одушевљење. У јужној Грчкој деспот Константин отпочео је смелу офанзиву. Уступивши своју апанажу на Мраморном Мору Теодору у замену за његову област у Мореји, Константин је од 1443. године владао над најважнијим делом Пелопонеза са средиштем у Мистри, док је Тома задржао свој ранији, мање значајни део. Константин је најпре поново подигао бедем на Коринтској превлаци, који су Турци порушили 1423. године. Затим је продро у средњу Грчку и запосео Атину и Тебу. Војвода Нерио II Ачајуоли, дотада турски вазал, признао је суверенитет морејског деспота и обавезао му се на плаћање данка.¹⁰⁹

У априлу 1444. донесено је на будимском сабору решење да се настави борба против Турака и то копненим снагама и флотом. Прошлогодишња ратовање и ове припреме, о којима су се шириле свакакве вести, веома су уплашиле султана Мурата. Он је стога решио да понуди савезницима мир, вољан на велике уступке. За посреднике је изабрао своју мудру жену Мару, деспотову кћер. Већ у марту ишао је један калуђер преко Дубровника и Сплита носећи Марине поруке оцу. Султан је нудио да деспоту поврати целу Србију какву је држао деспот Стефан. Жељан отаџбине и желећи да Србији уштеди нова крвопролића и пустошења, која јој не би донела ништа више од оног што се већ нудило, деспот је брзо пристао на преговоре. Да би за мир придобио и Хуњадија, главу ратничке странке, деспот му је уступио неколико својих поседа у Угарској. Најпре у Једрену априла 1444. а затим и у Сегедину, крајем јула, заузимањем њих двојице,

¹⁰⁹ Острогорски, Историја, 522-523.

склопљен је мир на десет година. По том миру, деспоту је враћена Србија са 24 града, међу којима су Ново Брдо, Голубац и Крушевац. Деспоту су враћени и ослепљени синови. Султан је пристао да плати 100 000 фиорина одштете и обавезао се, уз то, да помаже краља Владислава са 25 000 војника у борбама против његових непријатеља. Једини уступак учињен султану био је тај да му је Србија имала и даље плаћати стални годишњи данак.¹¹⁰

Ипак овакав споразум је на западу донео разочарење, па је већ исте године војска крсташа поново кренула у рат, овог пута са знатно мањим снагама. У походу нису учествовали многи витезови са запада а Ђурађ је такође одбио учешће у походу задовољан постигнутим једренским споразумом. У бици која је уследила код Варне 1444. крсташка војска је уништена, краљ Владислав је погинуо као и кардинал Чезарини. Последњи покушај заједничке акције против Турака је пропао и то је уједно означило и крај надања да ће Турци бити протерани са европског континента. Османлије не само да су се на њему учврстиле, већ ће у наредних петнаестак година завладати скоро читавим Балканским полуострвом- Цариградом 1453., Србијом 1459. и Босном 1463.¹¹¹

Током 1446. године деспот Ђурађ оженио је свога најмлађег сина Лазара са Јеленом, ћерком морејског деспота Томе Палеолога. Ова породица је била у блиским рођачким везама са византијским царем Јованом VIII. По свему судећи при избору девојке највећу улогу је одиграла Јерина. Сватови су били веома луксузни, а свадба је прослављена у Смедереву 18. децембра 1446. године. У време венчања Јелена је имала око петнаест година док је Лазар имао више од двадесет. Овим чином деспот Ђурађ је јасно показао да ће му наследник бити најмлађи син Лазар, будући да старији синови, Гргур и Стефан, тада још нису били ожењени. Управо од тога доба Лазар постаје и очев савладар.¹¹² Заједно са невестом у Србију стиже и деспотска титула византијског цара посредством царевог изасланика Георгија Филантропина.¹¹³

¹¹⁰ Острогорски, Историја, 523, 524; Ђоровић, Историја Срба 2,38-39; Калић, Срби,165.

¹¹¹ Николић, Византија, 114.

¹¹² Спремић, Деспот Ђурађ ,315-320.

¹¹³ Ферјанчић, Деспоти, 191.

Наредних година деспот се бавио углавном унутрашњим стварима у Деспотовини и строго пазио да се не замери Турцима. Угри су за то време припремали освету за страхан пораз код Варне покушавајући да добију деспотову подршку за нови поход. Увидевши да деспота не може убедити, Хуњади је крајем септембра покренуо своју војску. Имао је на располагању око 30.000 ратника и био је доста сигуран у своју снагу. Љут на деспота Хуњади је тада начинио можда и судбоносну грешку свога целокупног похода. То што је деспот одбио да му пружи помоћ схватио је Хуњади као акт непријатељства и наредио да се крене преко Деспотовине. Осим тога војска је добила пуну слободу да пали и уништава на све оно што је наишла. Укратко, понашао се према Србији као да је она непријатељска земља. Султан је реаговао веома брзо и већ почетком октобра 1448. године пресекао је са око 60.000 војника крсташима пут на Косову пољу, истом оном месту где је кнез Лазар 1389. године дочекао султана Мурата I. Ову турску армију водио је султан Мурат II, а уз њега је био и син Мехмед (Освајач) којем је ово била прва битка. Битка је почела 17. октобра 1448. године и сам почетак је донео много успеха хришћанима. Битка је трајала следећа два дана и две ноћи и изгледало је да ће Турци коначно podleћи. Међутим, у том одлучујућем тренутку Власи су издали Хуњадија, пошто су се наводно уплашили зато што су им Турци зашли с леђа. Власи су током битке успели да се нагоде са Турцима и да се окрену против Хуњадија. Власи, који су издали Хуњадија, очекивали су да ће их султан наградити, међутим десило се нешто друго. Султан Мурат II се плашио да ова предаја Влаха јесте само нека ратна варка Хуњадија, па је не желећи ништа да ризикује наредио да се сви Власи побију. То је изведено веома лукаво. Најпре се султан захвалио Власима за пружену помоћ, а онда им је отворио редове своје војске, а они су морали као знак подаништва да предају своје оружје. Када су били опкољени са свих страна, Мурат II је објавио смртну пресуду за ове издајнике, али да се не би причало како је побио ненаоружане људе, наредио је да им оружје врате, а онда су били сви исечени. Турци су битку на Косову добили, али губици су наводно били барем двоструко већи него што су их имали хришћани и то је био разлог зашто султан ову победу није до краја искористио. Колико је било мртвих Турака види се из тога што се нису сви могли ни сахранити већ су углавном побацани у реку Ситницу. Резултат битке је био поразан за обе стране. Хуњади је изгубио око 17.000 својих војника док се остатак расуо и преко Деспотовине се

покушавао дочепати Угарске. Међутим, сада су у Србији почели да дочекују крсташе и да им се грозно свете за сва она зла што су начинили само пар недеља раније. Деспот је издао посебна, врло строга наређења, а посебна мета су били Угри и њихов вођа, Јањош Хуњади. Но, то је био тек почетак невоља у које је Хуњади одмах затим упао и на крају постао заробљеник деспота Ђурђа који је сада имао коначну добру прилику да се Хуњадију освети за све оне пакости што му је нанео. Након тог Хуњади је био одведен код деспота у Смедерево. Сада је деспот одједном добио прилику да од ухваћеног Хуњадија добије оно што му је овај пре неколико година, користећи се помало и лукавством, одузео. Великаши у Угарској су веома брзо дознали где се Хуњади налази и желели су по сваку цену свог губернатора да на неки начин откупе од деспота. Преговори су започели, али због тешких услова које је деспот наметнуо били су се непланирано отегли. Деспот је тражио од Хуњадија да прекине сва њихова међусобна непријатељства, да га у наредним ратовима помаже, да Угарска војска више никада не прелази преко Деспотовине (у оним случајевима када ратује са Турцима) изузев када деспот ратује са Турцима, да врати деспоту сва она имања која му је одузео, да плати 100.000 дуката на име одштете за све оно што је Хуњадијева војска у протеклом походу наштетила Деспотовини. Тада је уговорена и женидба Хуњадијевог сина Ладислава са деспотовом унуком, ћерком грофа Урлиха Цељског која се звала Елизабета. Осим тога деспот је, ради веће сигурности да ће уговор бити испоштован, тражио од Хуњадија да му син Ладислав буде таоц. Из уговора склопљеног у Смедереву може се видети да и у време добрих односа са Портом турска опасност стално лебди у ваздуху, па из тих разлога деспот Ђурађ, користећи прилику која му се указала, настоји да обезбеди угарску помоћ ако му буде затребала у борби против главног непријатеља. На крају је договор постигнут, Ладислав Хуњади је дошао као талац у Смедерево, а Јањош Хуњади је отпутовао у Угарску.¹¹⁴

Дочекао је стари деспот и смрт султана Мурата II 1451., пад Цариграда 1453. али на сву срећу неће доживети да види и пропаст своје државе 1459. Ђурађ Бранковић умро је 24. Децембра 1456.

¹¹⁴ Спремић, Деспот Ђурађ, 340-345

IV Византија-царство на издисају

Ангорска битка је Византији као и читавом источном свету донела извесно олакшање. Манојло II је што је боље могао искористио временом освештено византијско оружје--дипломатију. Бајазитови синови су отпочели борбу за престо. Најстарији, Сулејман, прогласио се за султана, али му је положај био несигуран. Да би добио Манојлову помоћ, вратио му је Солун и неколико градова на трачкој обали, а обећао је и неколико градова у Азији, који, у ствари, нису били у његовој власти. Најмлађег брата Касима послао је у Цариград као таоца, а за узврат је добио за жену цареву синовицу, незакониту кћерку морејског деспота Теодора I. Поразио је и погубио 1405. свога брата Ису; али Сулејман је био неуротик, с дугим наступима пијанчења и апатије. Његови војници су изгубили поштовање према њему и приклонили се његовом брату Муси који је, насупрот Сулејмановој провизантијској политици, наступао као заточник ислама. Сулејмана су 1409. напустиле његове трупе и убиле га при покушају бекства у Цариград. Муса је постао султан. Због подршке коју је пружала његовом брату, дивљачки је опустошио Србију. Поново је заузео и опљачкао Солун, који је за хришћане бранио Сулејманов син Орхан; он бива заробљен и ослепљен. Мада поражен у једној поморској бици, Муса је довео своје копнене снаге под бедеме Цариграда. Али сада је кренуо против њега његов млађи брат Мехмед, који је поново успоставио османску власт у Анадолији и, уз помоћ Византинаца и Срба и турских јединица које су се гнушале Мусине суровости, победио га и убио 1413., и сам постао султан.¹¹⁵

Мехмед I држао се споразума са византијским царем па су за време његове владавине византијско-османски односи остали углавном непомућени. Наступио је период мира па је византијски цар Манојло II напустио Цариград и дуже време боравио у Солуну, а затим у пролеће 1415. посетио Пелопонез. Предах који је судбина пружила Византији завршио се смрћу султана Мехмеда I и доласком на власт његовог сина Мурата II (1421-1451). После Мехмедове смрти 1421. године постало је јасно да се политика Турске према Византији

¹¹⁵ Рансиман, Пад Цариграда, 23-24.

мења. Покушали су византинци да после Мехмедове смрти подупру другог претендента, Мустафу, али тиме су само на себе навукли Муратов гнев. Мурат II сузбио је претендента и са великом војском 8. јуна 1422. започиње опсаду Цариграда.¹¹⁶

Дуго пре тога Византија је била поштеђена турске агресије. Цар Манојло II имао је добре односе са претходним султаном Мехмедом I. Опсада Цариграда била је дуга и тешка. Одбраном града углавном је управљао Јован VIII, који је непосредно пре тога крунисан као савладар заједно са својим оцем и предодређен за његовог законитог наследника. Захваљујући Јовановој будности, Турци су се повукли пре истека те године. Ипак, био је то претежак напор за већ остарелог цара Манојла. Септембра 1422. године он је доживео јак мождани удар и остао тешко парализован. Иако је после тога живео још пуне три године, управу у Цариграду фактички је преузео Јован. Изгледи на будућност били су мрачни. Солун се, такође, налазио под турском опсадом. Манојлов син Андроник, деспот Солуна, био је млад и лошег здравља. У лето 1423. године, уз очев пристанак, он је понудио Солун Млечанима. Град је у септембру променио господара, поставши највећа и једна од најуноснијих млетачких колонија на грчком тлу, али га ни они нису могли сачувати. После кратке опсаде, Турци су га освојили 1430.¹¹⁷

Јован VIII је осетио да је дошло време да затражи помоћ од Запада, као што је то пре двадесетак година, истина без много успеха, учинио и његов отац. У новембру 1423. године пошао је на пут за Венецију и Угарску. Пре тога је свог брата, Константина, наименовао за регента у Цариграду. Стари цар Манојло, иако везан за постељу, имао је довољно снаге да саветом помогне сину и после неколико почетних неуспеха, Константину је пошло за руком да закључи са Муратом нови мировни уговор. Био је то понижавајући споразум. Ипак, он је бар за неко време поштедео Цариград нових турских напада. Потписан је 22. фебруара 1424. године.¹¹⁸ Тим споразумом Византија се вратила у вазални однос према Турској и обавезала се на плаћање данка. Почетком новембра 1424. Јован VIII вратио се са путовања по Италији и Мађарској током кога је мало шта

¹¹⁶ Острогорски, Историја, 517.

¹¹⁷ Рансиман, Пад Цариграда, 11.

¹¹⁸ Никол, Бесмртни, 20.

постигао. Угарски краљ му је, као добар католик, саветовао да се, заједно са својим народом, закуне папи на верност и да склопи унију са римокатоличком црквом, како би увећао могућности за добијање помоћи са Запада. Овај предлог није био нов.

Својевремено је понуђен и Јовановом оцу Манојлу II. Он га, међутим, никада није прихватио, сматрајући да би унија са римокатоличком црквом узбунила Турке и изазвала њихов отпор, као и да је то вид моралне уцене. Манојло II је умро 21. јула 1425. године у седамдесет петој години живота, пошто се неколико месеци пре тога замонашио. Јован VIII је и формално постао цар.¹¹⁹

Манојлов најстарији син Јован VIII био је у тој мери убеђен да само западна помоћ може спасити Царство да је, занемаривши очев савет, одлучио да хитно затражи унију с Римом. Само је Западна црква могла ујединити запад у намери да му притекне у помоћ.¹²⁰

Новембра 1437. Јован VIII у пратњи патријарха Јосифа, више митрополита и многих епископа напустио је престоницу и упутио се на запад. Настојећи да обезбеди подршку Јован VIII још једном је покушао преговоре о унији жртвујући при том потчињавање своје цркве Риму да би добио толико пута обећану помоћ са запада. Због тога решено је да се сазове сабор у Италији коме би цар требало лично да присуствује. Цар је у пролеће 1438. стигао у Ферару где је сабор почео а потом је настављен у Фиренци. Иако је лош положај Грка морао довести до споразума највећи отпор пружао је ефески митрополит Марк Евгеник. Тек 1439. у фирентинској катедрали кардинал Јулијан Чезарини и никејски архиепископ Висарион прогласили су на латинском и грчком језику унију. Ипак је признање папиног примата било формулисано доста неодређено и Грци су задржали свој црквени обред, али су сва спорна питања решена у сагласности са схватањима римске цркве. Одлукама сабора у Фиренци није постигнуто ништа. Народ Византије се жестоко успротивио споразуму а против њега је била и царева мајка, Јелена Драгаш. Унија је у Византији изазвала унутрашње сукобе а ван граница, у словенским земљама је царству одузело оно мало угледа што га је још увек имало. Русија коју је сама Византија васпитавала у мржњи према Риму сматрала је прелаз цара у римску веру за издају.

¹¹⁹ Никол, Бесмртни, 20,21.

¹²⁰ Рансиман, Пад Цариграда, 11.

Московски митрополит, Грк Исидор по повратку је уклоњен по налогу кнеза Василија и затворен у манастир. Од тада Русија сама бира своје митрополите, окрећући Цариграду леђа. Спасоносна интервенција са запада је изостала као и спровођење уније у Цариграду.¹²¹

Унију је било лакше потписати него спровести. Када се делегација вратила у Цариград, дочекана је с нескривеним незадовољством. Ускоро је Висарион, и поред великог поштовања које је уживао, нашао да је паметно да се повуче у Италију, где му се придружио Исидор кога су гневни Руси отерали. Чак се и сам цар питао да ли је добро поступио. Неће одбацити унију, али ће под утицајем своје мајке, царице Јелене, престати да је намеће. Једини резултат уније био је уношење раздора и горчине у град на умору.¹²²

После повратка из Италије цару Јовану VIII остало је још девет година не баш срећног живота. Кад се вратио, сазнао је да је његова обожавана царица, Марија из Трапезунта, умрла од куге; деце није имао. Његова браћа су проводила време у међусобним свађама на Пелопонезу или у сплеткарењу против њега у Тракији. Од свих чланова породице, једино је могао имати поверења у остарелу мајку, царицу Јелену, а она није одобравала његову политику. Покушавао је, што је боље могао, да трпељивошћу и тактом одржи мир у подељеној престоници. Сав новац који је држава могла одвојити промишљено је потрошио на оправку бедема на копненој страни града, како би били спремни за неизбежан турски напад. Смрт му је дошла као избављење 31. октобра 1448.¹²³

Остарела царица-мајка Јелена искористила је свој ауторитет упорно захтевајући да се за цара прогласи њен најстарији син Константин. Царица је послала Францеса, који је био у Цариграду због смрти једног од својих синова, да обавести султана о ступању на престо њеног сина, што је султан благонаклоно одобрио. Двојица високих званичника, Алексије Ласкарис Филантропин и Манојло Палеолог Јагарис, отишла су с царском круном у Мистру, где је у саборној цркви 6. јануара 1449. месни митрополит крунисао Константина.

¹²¹Острогорски, Историја, 521-522.

¹²² Рансиман, Пад Цариграда, 12.

¹²³ Исто, 13.

У хиљаду година, осим у никејском периоду, ово је било прво царско крунисање које се није одиграло у Цариграду, и које није обавио патријарх. Мада нико неће оспоравати Константинову владавину, било је извесних сумњи у правоваљаност церемоније. Међутим, сматрало се да му што пре треба дати пуну власт, а крунисање у Цариграду се тешко могло и извести, јер је тадашњег патријарха Григорија Мамаса бојкотовала већина његових свештеника. Константин је стигао у царску престоницу 12. марта, довозавши се са свитом из Мореје каталанским галијама. Неколико дана касније поставио је браћу Димитрија и Тому за деспоте Мореје. Димитрију је додељена Мистра и југоисточна половина полуострва, а Томи северозападна, с Кларенцом и Патрасом. На свечаној церемонији, којој су присуствовали царица-мајка и високи службеници Царства, два брата су се заклела на верност цару и на вечно међусобно пријатељство. Мада ће често кршити завете о пријатељству, њиховим одласком Константин је остао господар Цариграда.¹²⁴

После смрти султана Мурата II 1451. на престо долази његов син Мехмед II који је почетком априла 1453. пред Цариградом сакупио огромно војску. У Цариграду се налазио мали број грчких и још мањи број латинских војника а њихов главни контингент чинило је 700 Ђеновљана под Ђустинијанијем који су у град на велико одушевљење стигли мало пре почетка опсаде. Највећу снагу престонице чинили су њени бедеми и јединствен положај.¹²⁵ Ипак, све то није било довољно, па је 29. маја 1453. Цариград освојен. Константин XI Драгаш, Србин по мајци и задњи византијски цар, борио се до задњег часа и погинуо на зидинама свог града.¹²⁶

¹²⁴ Рансиман, Пад Цариграда, 28.

¹²⁵ Острогорски, Историја, 523-528.

¹²⁶ Острогорски, Историја, 523.

V Закључак

У другој половини 14. века Србија залази у све дубљу друштвену и политичку кризу. Смрћу цара Уроша V процес феудалне дезинтеграције некад моћног царства могао је бити довршен.

Слични процеси захватили су, додуше нешто раније, и Византију. Обе државе су још пре краја века биле лишене способности да о својој судбини саме одлучују. Вазални однос према турском емиру у који доспевају српски и византијски владари и обласни господари дају српско-византијским односима у овом периоду сасвим посебан карактер. Византија суочена са сталном опасношћу од Турака мења своју дотадашњу политику према Србији, као држави полудивљег народа која своје постојање заснива на узурпацији њених територија и у њој видети природног савезника за борбу против Турака.

Почетак 15. века доноси предах балканским државама. Пораз султана Бајазита код Ангоре одложио је њихов пад за пола века. Десетогодишњи период унутрашњих сукоба између Бајазитових синова тешко је уздрмао османлијско царство. Ипак хришћанска Европа није реаговала и изванредна прилика да се реши стална претња од Османлија је пропуштена. Ипак Србија је у Византији нашла саговорника за прилике које је битка код Ангоре изненада отворила. Новонастала ситуација отвара је могућности за даљу сарадњу.

У том духу је и даривање деспотских титула, прво Стефану па затим Ђурађу и његовом сину, Лазару имало за циљ да се у тешким временима ојача пријатељство две хришћанске земље и ако ништа друго, оно бар потврди њихово духовно и културно заједништво. Прихватањем тих титула српски владари настављају традицију државно правних схватања немањићке епохе. Ослабљено Византијско царство није могло ни да помишља на успостављање неког новог реалног суверенитета над Србима већ су тиме српски деспоти признали идеалну супрематија византијског цара. Нова титула није никако представљала умањење „самодрживости“ већ је напротив била одликовање и прихватање

дела сјаја којим је зрачио Цариград. Напоследку она говори о слави и угледу Византије која је већ одавно надилазила њену реалну моћ.

Уз титуле деспота и Стефан, Ђурађ и Лазар били су ожењени византијским невестама из угледних византијских породица које су имале везе са династијом Палеолога. Две државе се, свака на свој начин, покушавале да одрже своју самосталност. Византија се окреће тражењу помоћи на западу, али та помоћ или није стизала или је била условљена унијом са римокатоличком црквом. Одлукама сабора у Фиренци 1439. унија је на крају и наметнута али тиме није постигнуто ништа. Народ Византије се жестоко успротивио споразуму а против њега је била и царева мајка Јелена. Унија је у Византији изазвала унутрашње сукобе а ван граница, у словенским земљама је царству одузело оно мало угледа што га је још увек имало. С друге стране српски деспоти су кроз политику двоструког вазалства према Угарској и Турској покушавали да извуку најбоље за своју државу. Некад с више, некад с мање успеха деспоти су упркос свим недаћама успевали да обезбеде држави унутрашњу стабилност, привредни просперитет и последњи културни процват. Захваљујући томе широко су отворили границе своје државе према византијским избеглицама који су у Србију долазиле у великом броју нарочито после пада Солуна 1430. и потоњег пада Цариграда 1453. Посебно их је деспот Ђурађ радо примао и давао им високе положаје у својој држави.

Ипак, краткотрајни просперитет Деспотовине почивао је на несигурним темељима, јер тадашња Србија није имала снаге да одбрани самосталност. Уклештена између Угарске и Турске, зависила је од њихових међусобних односа. У једном периоду непријатељстава Србију су освојили Турци (1439), али је она ратом 1443. и миром 1444. обновљена. Међутим, последње раздобље самосталности било је веома кратко. Откако су под Мехмедом II (1451-1481) Турци почели систематски освајати вазалне државе, Србија је сваке године (1451-1459) била изложена нападима, који су је сужавали. Први је 1453. пао Цариград, а већ 20. 6. 1459. пада и Смедерево. Српска средњовековна држава престала је тиме да постоји. Прилике у којима су две државе дочекале задње године свог постојања су у тој мери биле сличне а њихове животне приче до те мере испреплетане да битне разлике у судбини двеју земаља није ни могло бити.

Извори и литература

Извори

1. Георгије Сфранцес, Хроника-Пад византијског царства, приредио М. Станковић, Београд 2011.
2. Константин Филозоф, Повест о словима (сказаније о писменех)-Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11. приредила Гордана Јовановић, Београд 1989.

Литература

1. Иван Ђурић, Сумрак Византије, *Време цара Јована VIII Палеолога, 1392-1448*, Загреб 1989.
2. Зборник радова византолошког института 26, Београд 1987.
3. Историја српског народа, група аутора, Београд 1982.
4. Јованка Калић, Срби у позном средњем веку, Београд 2001.
5. Маја Николић, Византијски писци о Србији, Београд 2010.
6. Доналд Никол, Бесмртни цар, Београд 1997.
7. Георгије Острогорски, Историја Византије, Београд 1998.
8. Миодраг Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978.
9. Стивен Рансиман, Пад Цариграда 1453, Нови Сад 2006.
10. Момчило Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994.
11. Сима Ћирковић, Срби у средњем веку, Београд 1995.
12. Сима Ћирковић, Успони и падови у средњем веку, Горњи Милановац-Београд 1996.
13. Владимир Ћоровић, Историја Срба, Београд 1989.

14. Божидар Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960.
15. Божидар Ферјанчић, Византија и Јужни Словени, Београд 1966.

